

H.G. Winkelman, generaal

Een militaire carrière in zwart-wit foto's

door F.A.Th. Smits

Onze huidige samenleving is zonder geregistreerd beeld ondenkbaar. De fotografie is al anderhalve eeuw een vitaal middel voor communicatie en expressie. Fotografie vormt een belangrijk middel tot het vastleggen van gebeurtenissen. Daarnaast kan zij als kunstvorm worden beschouwd. In beide gevallen geldt dat de betekenis van de foto mede bepaald wordt door de technische en artistieke kwaliteit van de fotograaf en van de kwaliteit van de middelen om vast te leggen. De grens tussen de foto als kunstobject en als historisch document is niet eenduidig te trekken. Het eenvoudige fotootje kan in zijn eenvoud ontroeren of net die belangrijke historische gebeurtenis vastleggen. Museumconservatoren gaan er anno 1995 van uit dat geen historicus zal bestrijden dat men de recente geschiedenis van de 19e en 20e eeuw mede kan bestuderen als men ook deze fotografische bronnen raadpleegt en er het belang aan verbindt dat ze toekomen. Het prentenkabinet van ons legermuseum heeft een grote collectie foto's, diapositieven en negatieven. Zowel kleur als zwart wit, maar toch de meesten in zwart wit. Alle facetten van het dagelijkse militaire leven zijn vastgelegd. Een niet onaanzienlijk deel van de collectie bestaat uit portretten, die zich bevinden in een persoonsarchief, dat tot nu toe alfabetisch gerangschikt is.

In het midden van de jaren zeventig ontving het museum van de dochter van Generaal H.G. Winkelman een belangrijke schenking. Deze bestond naast voorwerpen zoals zijn stormdolk, identiteitsplaatje met zakboekje, zijn toegangsbewijs voor het Algemeen Hoofdkwartier en brieven, tekeningen en herinneringen uit de krijgsgevangentijd, uit een veertigtal foto's. Prof. Dr L. de Jong heeft in een rede die hij op 30 oktober 1973 hield ter gelegenheid van de onthulling van het borstbeeld in de Winkelmankazerne de voormalig Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht als volgt gekenschetst: 'stoer zonder starheid, met een houding van rechtop blijven staan, trouw aan eigen overtuiging.'⁽¹⁾ In zijn standaardwerk over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog, merkt De Jong op: 'Hij stond vanaf het eerste moment van de strijd met zijn rug tegen de muur. Hij heeft de hem opgedragen taak met wilskracht en volharding uitgevoerd, zware tegenslagen manmoedig opgevangen en geïnspireerd tot voortzetting van de strijd zolang die zinvol was. In tegenstelling tot andere hooggeplaatsten heeft hij niet gefaald. Hij heeft uitgeblonken'. En: 'Door een veelheid van factoren is hij nimmer een figuur geworden die tot de verbeelding van het Nederlandse volk gesproken heeft. Weinig hebben de kracht van zijn karakter onderkend'. Dat deel van de Nederlandse bevolking dat de generaal kent, omdat het de oorlog heeft meegemaakt of in geschiedenis geïnteresseerd is, identificeert hem met drie persfoto's n.l.: zittend achter zijn bureau in zijn kamer in het Algemeen Hoofdkwartier aan de Lange Voorhout te Den Haag; toen hij met de Nederlandse delegatie aankwam bij de school te Rijsoord voor de overgave aan de Duitsers op 15 mei 1940 en het moment dat hij door een juichende groep burgers omringd paleis Noordeinde verliet alwaar hij op 29 juni 1940,

Anjerdag, het felicitatieregister ter gelegenheid van de verjaardag van Z.K.H. Prins Bernhard tekende. Op alle drie de foto's komen de hierboven beschreven karakteristieken tot uiting. Om de hierna getoonde foto's beter in de tijd te kunnen plaatsen volgt hierna een korte beschrijving van het loopbaan en levensloop van de generaal.

WINKELMAN, Henri Gerard

Geboren 17 augustus 1876 te Maastricht. Hij was de zoon van Julius Hendrik Winkelman, belastingambtenaar, en Charlotte Henriette Caroline Marceline Braams. Hij was de jongste in het gezin en had nog twee zusters en een broer. Hij groeide op in een protestants milieu. Na zijn hbs-opleiding werd hij als nog maar net zestienjarige benoemd tot cadet bij de Koninklijke Militaire Academie voor het wapen der Infanterie in Oost-Indië, tijdens de opleiding gaat hij over naar de infanterie van de Landmacht in Nederland. Op 11 augustus 1896 wordt hij benoemd tot tweede luitenant bij het 4e Regiment Infanterie, met als standplaats Leiden.

Op 7 oktober 1900 verloofde hij zich met Arendina Jacomina Coert. Twee jaar later op 25 september trouwden zij. Tussen 1903 en 1911 werden twee dochters en twee zoons geboren, waarvan de jongste zoon in 1931 overleed. Op 25 november 1901 wordt hij eerste luitenant. Pas in het voorjaar van 1913 wordt hij benoemd tot kapitein bij het eerste regiment. Tijdens zijn bijna twaalf jaar durende luitenantschap wordt Winkelman per 1 november 1902 gedetacheerd bij de Hogere Krijgsschool, daarna gaat hij naar het Regiment Grenadiers en Jagers. Alvorens werkt hij vier jaar op het Departement van Oorlog. Als kapitein dient hij vanaf de vooravond van de Eerste Wereldoorlog tot 2 juni 1916 bij het 6e Regiment infanterie te Breda.

Vanaf die datum werkt hij bij het Departement en de Generale Staf, met een kleine onderbreking van meer dan een jaar, t.w. van 22 mei 1924 tot 17 augustus 1925 is de majoor geplaatst bij het Regiment Grenadiers. In 1926 en 1929 wordt hij respectievelijk, Luitenant-kolonel en kolonel van de Generale Staf.

Op 1 november 1931 benoemd tot Generaal-majoor, commandant van de 4e Divisie. Met ingang van 1 mei 1934, benoemd tot Luitenant-generaal en eervol ontslag uit de militaire dienst met een toegekend pensioen van f 4000,- per jaar. Winkelman had er vermoedelijk (2) op gerekend om de toenmalige Luitenantgeneraal H.A. Seyffard als Chef van de Generale staf op te volgen.

Echter Generaal-majoor I.H. Reijnders wordt op voordracht van de toenmalige Minister van Defensie, L.N. Deckers, door het kabinet in deze functie benoemd. Er komt een einde aan een normaal verlopen carrière in vreedstijd van een Nederlands officier.

Een voorlopig einde. Als gepensioneerd opperofficier had hij nog zitting in de Defensie Commissie Bezwaarschriften en was adviseur van het Philipsconcern betreffende te nemen maatregelen voor evacuatie in geval van oorlog. Met het afkondigen van de mobilisatie werd hij weer in actieve dienst geroepen en per 1 november 1939 benoemd tot commandant van de luchtverdedigingskring Utrecht-Soesterberg.

Toen de diepgaande meningsverschillen tussen de toenmalige Opperbevelhebber Reijnders en de regering resulteerden in een verhoudingscrisis op grond waarvan Reijnders moest heengaan, werd Winkelman verzocht zijn plaats in te nemen.

Op 6 februari 1940 werd hij benoemd tot Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht in de rang van generaal. Hij was toen 63 jaar oud. Winkelman bleek een in het legerapparaat een grondig opgeleide en getrainde opperbevelhebber te zijn, een persoonlijkheid met een enigszins gesloten karakter, evenwichtig en vastberaden. Op belangrijke momenten nam hij

zonder aarzeling weloverwogen beslissingen. De voor Nederland toentertijd grootste beslissing nam hij om na het bombardement van Rotterdam de overgave te tekenen. Op 13 mei 1940 had de regering, die het land via Hoek van Holland had verlaten, hem gemachtigd om op het door hem juist geacht tijdstip over te gaan tot capitulatie. Hij werd tevens de hoogste gezagsdrager op Nederlands grondgebied.

Na de overgave was hij verantwoordelijk voor de demobilisatie en oefende hij tevens, na het vertrek van de regering naar Londen, het regeringsgezag uit. In die eerste dagen van de bezetting groeide hij uit tot een nationale figuur, zijn standvastige en onverzoenlijke houding tegenover de bezetter waren daar de oorzaak van. Winkelman verbood de Nederlandse industrie te werken voor de Duitsers. Dat gold vooral, schreef hij aan de directie, voor de Artillerie-inrichting Hembrug, een staatsbedrijf. Rijksmaarschalk Hermann Goering was woedend, Goering reisde naar Den Haag. 'Goering was erg boos', vertelde de generaal na de oorlog aan de parlementaire enquêtecommissie. 'Toen ik hem zei dat de oorlog niet uit was, dat wij Indië nog hadden en dat de Koningin en de regering in Engeland waren, werd hij furieus. Hij liep voor de tafel driftig heen en weer: sloeg daarbij regelmatig met zijn vuist op tafel en schreeuwde: Als ik u zeg dat er geen oorlog meer is, dan is er geen oorlog meer'. Het incident op Anjerdag was de gelegenheid om de generaal in de nacht van 1 op 2 juli te arresteren en als krijgsgevangene naar Duitsland af te voeren. Aanvankelijk ging de generaal in gezelschap van enkele opperofficieren het krijgsgevangenschap in. Toen dit ter ore kwam van enkele adjudanten en zijn persoonlijk chauffeur korporaal H. v.d. Pol, besloten zij om zich vrijwillig met de generaal in gevangenschap te begeven. De Duitse autoriteiten lieten in eerste instantie deze lager in rang zijnde officieren en korporaal niet toe in het internationale 'Generaalskamp' Königstein.

Op een serie foto's uit het begin van de oorlog zien wij Winkelman lopend in ongedwongen houding tussen de andere Nederlandse generaals en de admiraal met daar achter de adjudanten. Deze foto's moeten genomen zijn tijdens het overbrengen van de Nederlanders en Fransen van Königstein naar Hohenstein. Winkelman en zijn collega's Best, de gebroeders Van Voorst tot Voorst, Van Lawick, Van der Bent en de marineman Van Laer, hebben tot hun bevrijding en terugkeer in Nederland op 12 mei 1945, als Niederländische Generale gevangen gezeten in de kampen Königstein, Hohenstein, Johannesbrün (Kreis Troppau), Lienz, Schokken bij Posen en weer Königstein. Op 12 mei 1945 keerde Winkelman en zijn collega's na bijna vijf jaar gevangenschap terug. Als 68 jarige was zijn gezondheid niet al te goed.

Op 23 augustus 1945 doet de Minister-President namens zijn ambtgenoot van Oorlog een voorstel: 'om de functie van Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht zoals deze in 1940 bestond, op te heffen, omdat die niet meer past in de organisatie van de huidige Nederlandse Strijdkrachten'. Hierbij wordt de Generaal per 1 september, - het wordt echter 1 maand later -, eervol ontslag uit de militaire dienst verleend,.. 'en hem Hare Majesteits bijzondere dank betuigt voor de uitnemende diensten door hem als Opperbevelhebber van Land en Zeemacht aan Hare Majesteit de Koningin en aan den Lande in buitengewoon moeilijke omstandigheden bewezen'. Het kwam hier op neer dat Winkelman eigenlijk nog als OLZ, die naast de vier sterren ook de gekruisde maarschalkstaven droeg, in actieve dienst was. Als ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, werd hij per K.B. nr. 1 van 29 april 1946 bevorderd tot Grootkruis.

Tot 1 september 1946 had hij zitting als militair raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie. Op 27 december 1952 overleed hij te Soesterberg. Als eerbetoon werd in 1973 de Legerplaats Nunspeet omgedoopt in de Generaal Winkelmankazerne.

De zwart wit fotocollectie Winkelman toont ons een wilskrachtig en volhardend mens met milde gelaatstreken, absoluut geen zwart wit figuur.

NOTEN

1. Ook in de recente militair-historische literatuur wordt de figuur van Winkelman positief beoordeeld. (zie H. Amersfoort en P.H. Kamphuis, Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied.
2. Tekstontwerp door Dr C.M. Schulten t.b.v het Biografisch Woordenboek van Nederland.(versie 1-4-1982) en blz 624-626 van genoemd boek.

LITERATUUR

- Newhall, B. - The History of Photography. London (1985)
- Roelofs, W.G.Th. - CL Themadag, Het behoud van film- en Fotografisch Materiaal in musea en Oudheidskamers. Amsterdam (1990)
- Maslowski, P. - Armed with Cameras. New York (1993)
- De Jong, L. - Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog II 235-268. s' Gravenhage (1969)
- Schulten, C.M. - 'Generaal H.G. Winkelman'. Legerkoerier 31. Den Haag (1981)
- Kuiper, A. - Portret Generaal H.G. Winkelman. De Tijd, Het bestaan. Artikel. (11.5.1990)
- Charité, J. - Biografisch Woordenboek van Nederland 624-626. Amsterdam (1985)
- Amersfoort, H. en Kamphuis, P.H. - Mei 1940, De strijd op Nederlands grondgebied. Den Haag, 1990.

BRONNEN

- Departement van Defensie. Centraal Archiefdepot. Den Haag.
- Centraal Bureau voor Genealogie. Den Haag.
- Sectie Militaire Geschiedenis.- Documentatie 397-W Doc. (Centrale Mil. Hist. Doc. Bur DC).
- Kopij set t.b.v. Biografisch Woordenboek van Nederland. Versie 1-4-1982. Auteur: Dr C.M. Schulten.